

האוניברסיטה העברית בירושלים

הפקולטה למדעי החברה

בי"ס ע"ש פדרמן למדיניות ציבורית וממשל

נייר מדיניות בנושא שילוב חיילים וחיילות יוצאי

אתיופיה בצה"ל

מוגש לתא"ל אורנה ברביבאי, ראש אכ"א.

נייר מדיניות זה נכתב כחלק מחובת הקורס: סדנא לניתוח מדיניות

מגישה: ענבר הרוש - גיטי

מספר מילים: 3,039

ירושלים

יוני 2013

תקציר מנהלים

נייר מדיניות זה עוסק בקשיי השירות בצה"ל של חיילים וחיילות בנות העדה האתיופית. למרות המוטיבציה הגבוהה ושיעורי הגיוס הגבוהים, נתוני השילוב וסיום השירות של בני העדה מצביעים על בעייתיות רבה. הנערים והנערות המתגייסים לצבא חווים הלם קשה נוכח המסגרת הקשוחה, וחשים כי אין הם מתאימים לה. משבר זהותי זה, ביחד עם קושי כלכלי גדול שמשפחות החיילים נתונות בו גורם לחיילים רבים לערוק מהשירות. הצבא בתגובה מעניש את החיילים ע"י שליחתם לכלא הצבאי והתוצאה היא שחצי מהבנים המתגייסים לשירות ורבע מהבנות בנות העדה מגיעים לכלא הצבאי במהלך שירותם, וחלק גדול מהחיילים נושר במהלך השירות ולא מצליח לסיים את תקופת השירות המצופה ממנו.

למרות ניסיונות רבים, צה"ל לא מצליח להתגבר על הקשיים ולשפר את נתוני הגיוס והנשירה, ולאחרונה הוקם מדור מיוחד לעיסוק בסוגיה זו. נראה כי רגשי נחיתות רבים ותחושת ניכור חברתית ביחד עם חוסר בכלים להתמודדות עם קשיי המסגרת הצהלית גורמים לחוסר המוכנות של בני העדה לקראת שירות בצה"ל. לפיכך הבעיה הינה היעדר תכניות הכנה לשירות צבאי הגורם לחוסר בשלות בגיוס.

בנייר זה אציג שלוש חלופות לפתרון הבעיה, כל החלופות מציעות תכניות להכנה לשירות, וכל התכניות הינן ארוכות טווח שבהן ניתן לערוך תהליך חינוכי משמעותי אשר יאפשר לנערים ולנערות לרכוש כלים מעשיים לשירות ביחד עם האפשרות להתמודד עם הפערים הרבים שהם חשים בנוגע לזהותם ולשילובם בחברה. החלופה הנבחרת היא "הכנה ליד הבית" המציעה לפתוח תכניות מיועדות ליוצאי אתיופיה שיאפשרו לחניכים לעבוד במקביל להשתתפותם בתכנית. החלופה מציעה תהליך חינוכי ארוך טווח ואינטנסיבי של הכנה לגיוס ותאפשר להגיע לחלק גדול מהמועמדים לשירות.

לאחרונה עסק בנושא דוח מבקר המדינה, והעלה בחריפות את הנושא לסדר היום. השירות הצבאי יכול להיות נקודת מפנה בחייהם של המתגייסים והמתגייסות ובמקום להיות חוויה שלילית ומעכבת יכול להיות גורם משלב ומעצים. כיוון שגורמים רבים מעוניינים בסיוע ליוצאי אתיופיה, לרבות המשרד לקליטת עלייה, ארגוני מגזר שלישי וכמובן צה"ל קיים סיכוי של ממש להצליח בקידום הפתרון לבעיה.

תוכן עניינים

4.....	הלקוח
4.....	רקע היסטורי ותבריי"ם
7.....	תכניות קיימות בצה"ל ובמגזר השלישי
8.....	הגדרת הבעיה
9.....	חלופות מדיניות
11.....	הערכת החלופות
15.....	המלצת המדיניות
16.....	ביבליוגרפיה
17.....	נספחים

הלקוח:

אלוף אורנה ברביבאי – ראש אכ"א

אגף כח אדם בצה"ל הוא הגוף המתכנן ומתאם את פעילות כח האדם ותנועתו, טיפול במשאבי אנוש של הצבא, תכנון מול תקינת אגף התכנון ותנאי השירות של הפרט.

אלוף אורנה ברביבאי עוסקת רבות בנושא חיילים יוצאי אתיופיה בצה"ל והקימה לאחרונה את מדור שי"א (מדור שילוב יוצאי אתיופיה בצה"ל).

רקע ותמונת מצב

מחקרים מצביעים על כך שעבור רבים מבני הנוער העולה השירות הצבאי והשירות הלאומי הם מדד המבטא תחושה של שייכות והשתלבות בחברה הישראלית, ופעמים רבות הוא נתפס על-ידי בני נוער עולים כזירה מרכזית למימוש אזרחותם. בעבור עולים מאתיופיה (וגם בעבור עולים מחבר העמים) הצבא נעשה לנתיב של מובילות חברתית (שבתאי, 1999). נוסף על כך, השירות הצבאי/הלאומי מאפשר היכרות עם החברה הישראלית ומשמש מסגרת לרכישת ניסיון ומיומנויות מקצועיות שעשויות לשמש את בני הנוער בעתידם המקצועי.¹

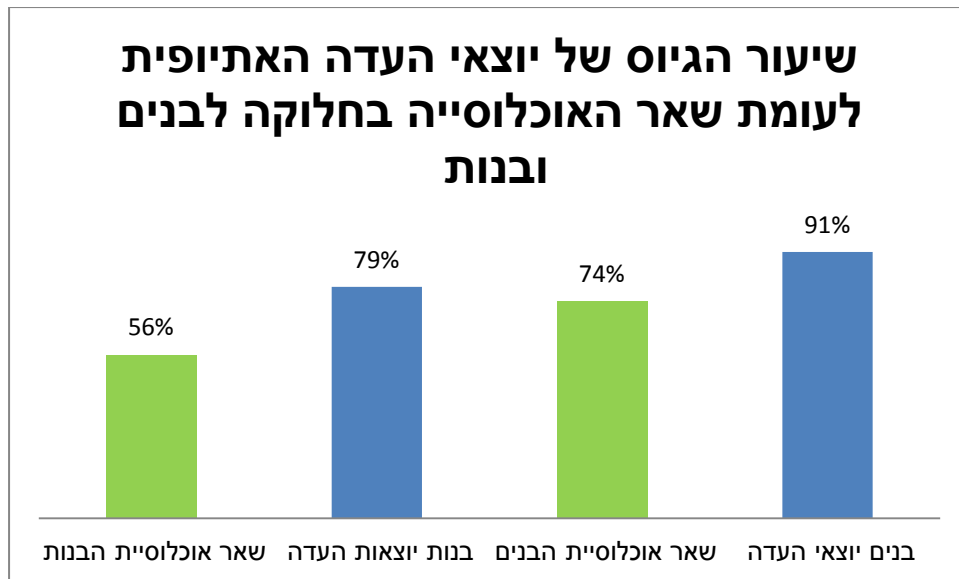
נייר מדיניות זה מתמקד בקשיי ההשתלבות של בני ובנות העדה האתיופית בצה"ל. הקשיים בהשתלבותם של בני העדה במהלך השירות הצבאי עלו לשיח הציבורי מספר פעמים בשנים האחרונות, בפעם האחרונה במסגרת דוח מבקר המדינה אשר יצא לאור במאי 2013. בתקופה זו קיים חלון הזדמנות להכנסת תכניות נוספות לשיפור שילובם של בני ובנות העדה בעקבות העיסוק של צה"ל בסוגיה ולאור הקמת מדור המיוחד למענה לחיילים יוצאי אתיופיה (מדור ש"א – שילוב יוצאי אתיופיה בצה"ל).

כיום ישנם כ- 5,600 חיילים וחיילות יוצאי אתיופיה בצה"ל, בכל שנתון גיוס כ- 2000 חיילים וחיילות מתגייסים לשירות. לאחר מבצע משה ומבצע שלמה, צה"ל נערך לקליטת החיילים העולים ומחקר שבחן את מידת הצלחת השירות של העולים בשעתו מצא כי השירות הצבאי היה חוויה חיובית לחיילים ונתוני סיום השירות ושביעות הרצון מהשירות נמצאו גבוהים.² אולם, בעשור האחרון נתונים המצביעים על חוסר ההשתלבות של החיילים יוצאי אתיופיה בצה"ל (בעיקר דור שני לעלייה) נותרים יציבים. בדוח מבקר המדינה נכתב כי "משרד מבקר המדינה מדגיש כי נתוני הכליאה של חיילים יוצאי אתיופיה נותרו יציבים במשך העשור האחרון, וכי הם מדליקים נורת אזהרה חברתית. " נתוני הכליאה ונתונים נוספים אביא בהמשך.

בניגוד למגמה המאפיינת את תקופת השירות, לפני השירות הרצון והמוטיבציה לגיוס גבוהים במיוחד בקרב האוכלוסייה האתיופית³, וכך רוב הבנים מעידים על רצונם להתגייס לתפקידי קרביים (מכון ברוקדייל, לפי הערה 1).

¹ המשרד לקליטת העלייה, מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, מרכז אנגלברג לילדים ולנוער, "בני נוער עולים בישראל-תמונת מצב עדכנית", פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי, דגנית לוי, וצ'סלב קונסטנטינוב, יולי 2010.
² מאירס-ג'וינט – מכון ברוקדייל "עולי אתיופיה בצמתי מעבר: משוחררי צה"ל שלא השתלבו בלימודי המשל". שרית אלנבוגן פרנקוביץ, רות לוי. פברואר 1997.
³ דוח מכון המחקר והמידע של הכנסת "השתלבות יוצאי אתיופיה בצה"ל", נובמבר 2011.

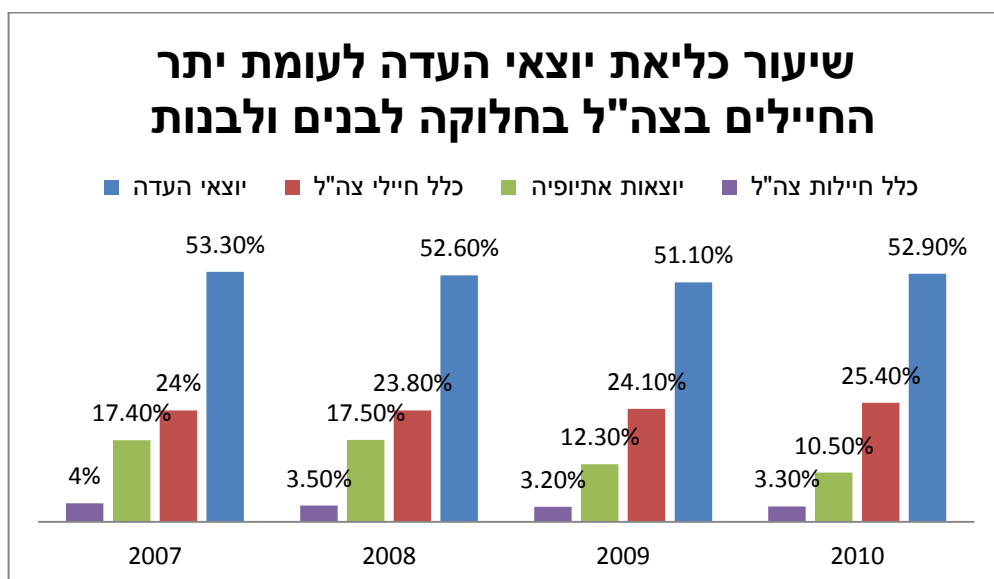
שיעור הגיוס של יוצאי העדה האתיופית לעומת שאר האוכלוסייה בחלוקה לבנות ובנות

מטבלה זו (הנתונים לקוחים מדוח הכנסת לפי הערה 3) ניתן לראות שבקרב הבנים שיעורי המוטיבציה לגיוס גבוהים לעומת יתר אוכלוסייה הבנים (91% מול 74%), וכן בקרב הבנות הפער עוד יותר גדול ומצביע על מוטיבציה גבוהה במיוחד בקרב יוצאות אתיופיה לשירות בצה"ל (79% מול 56%).

למרות המוטיבציה הגבוהה לשירות⁴ הנתונים על השתלבותם ושרידותם של בני ובנות העדה במהלך השירות מדאיגים. שיעור הכלואים של בני העדה מכלל הכלואים בכלא צבאי עומד על 10.7% בקרב הגברים ו-14.3% בקרב הנשים. שיעור זה הוא הגבוה ביותר מכלל האוכלוסיות בבתי הכלא הצבאיים. משיחות עם אגף המחקר של הצבא עולה כי כיום אחד לשלושה חיילים בני העדה מגיע לכלא במהלך שירותו הצבאי.

שיעור כליאת יוצאי העדה לעומת יתר החיילים בצה"ל בחלוקה לבנים ולבנות

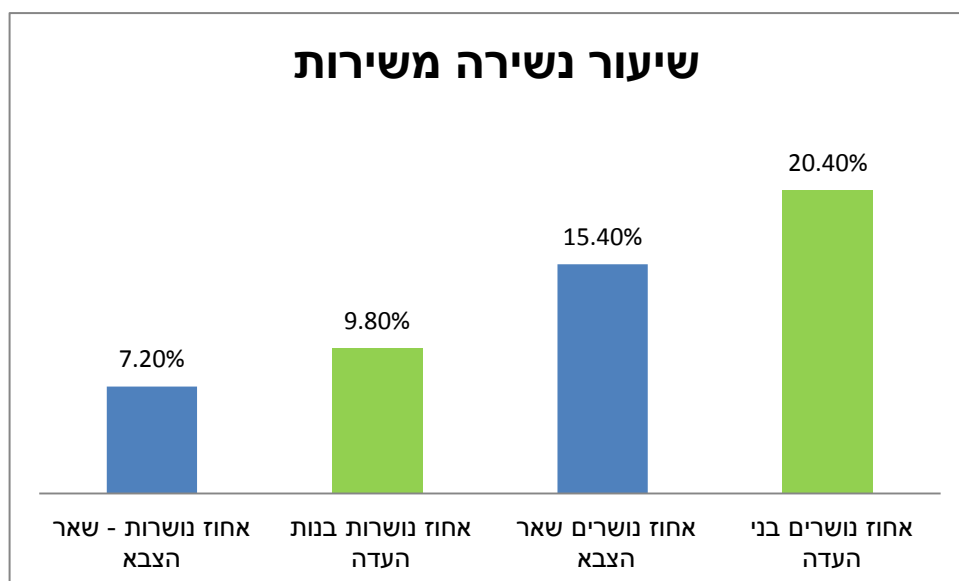

⁴ בהתאם לדוח המממ לעיל, וכן למחקר מכון ברוקדייל "בני נוער יוצאי אתיופיה ויוצאי ברית המועצות לשעבר: עולים ובני עולים – דמיון ושוני". נובמבר 2012.

הטבלה מציגה את תמונת הכליאה בחלוקה לבנים ולבנות בשנתונים שבין 2007 ל-2010. ע"פ הנתונים נתוני הכליאה של חיילים יוצאי אתיופיה (בנים) נותרו יציבים בשנים האחרונות ועומדים על כ-50%, שהם פי 2 לערך מהנתונים של יתר החיילים בצה"ל (כ-25%). עבור בנות יוצאות אתיופיה, שיעורי הכליאה ירדו בשנים האחרונות (מ-17% ל-10.5%), אולם עדיין גבוהים ועומדים על כפי 3 יותר מאשר באוכלוסיית הבנות הכללית (3.5% בערך).

במהלך השהות בכלא החיילים פוגשים במערך גח"ית (=גיבוש תכנית חזרה לשירות תקין). מערך זה מאבחן באופן מעמיק את הקושי של החייל/ת בכלא וממליץ על שחרור מצה"ל או על שינוי תפקיד. המערך מצליח לשמר חלק מהחיילים בשירות, עבור הבנות ההצלחה רבה, אולם עבור הבנים הצלחתו מועטה.

נוסף על בעיית הכליאה, נתוני אכ"א מצביעים על כך שאחד מתוך ארבעה מתגייסים בני העדה אינו משלים את שירותו הצבאי. הנתונים בטבלה הבאה לקוחים מדוח מכון המחקר והמידע של הכנסת והם מחזקים את נתוני אכ"א:

מהטבלה המוצגת ניתן לראות כי בקרב הבנים יוצאי העדה אחוזי הנשירה עומדים על 20.4% לעומת 15.4% בשאר האוכלוסייה, ובקרב הבנות אחוזי הנשירה עומדים על 9.8% לעומת 7.2% בלבד, נתונים אלה בחנו את מחזור 2010.

נוסף על נתונים אלה, יש לציין שגם שיעורי המיצוי לפיקוד ולקצונה בקרב בני ובנות העדה נמוכים ביחס ליתר החיילים בצה"ל וזאת למרות מנגנון ההשמה הייחודי שפותח לבני ולבנות העדה אשר מצליח במידה מסוימת

לשלב את החיילים ואת החיילות בתפקידים מגוונים בצה"ל (משיחה עם רמ"ד שי"א, וכן מתוך המחקר של ה-מממ). שיעורי המיצוי לפיקוד ולקצונה בקרב החיילים יוצאי אתיופיה עומדים על 2% בלבד בקרב לעומת 7% ביתר צה"ל (מתוך דוח מממ, לפי הערה 3).

משיחות שנערכו עם נציגי צה"ל, מפקדים וחיילים יוצאי העדה ובגיבוי הנתונים לעיל מסתמן שהקושי העיקרי הינו תחושת הניכור והאכזבה שקיימת בקרב יוצאי אתיופיה מהחברה, אשר מחריף ביתר שאת עם הגיעם לצה"ל. המפגש מבליט את תחושת הנחיתות של יוצאי אתיופיה בחברה ובכך מקשה עליהם להתגבר על קשיי הגיוס ולהצליח בשילוב בצה"ל.

תכניות קיימות בצה"ל ובמגזר השלישי

הצבא מודע לקשיי ההשתלבות של העולים בני העדה ומפעיל מספר תכניות שמטרתן שיפור השילוב. רוב העולים בני העדה משתלבים בקורס "אמיר" שהינו קורס קדם צבאי הנערך בבסיס "מחוה אלון" השייך לחיל חינוך. בנוסף הצבא מפעיל מוקד לפניות חיילים וחיילות יוצאי העדה במהלך השירות.

החיילים יוצאי העדה שאינם משתתפים בקורס "אמיר" הם אלה אשר עברו שנת הכנה לשירות משמעותי במסגרת מכינה קדם צבאית. חיילים אלה מועברים להשמה ישירה כמו כל יתר החיילים בצה"ל ובד"כ לא מגיעים לכלא ומסיימים שירות בצורה תקינה. כיום משולבים במסגרת של מכינות קדם צבאיות כ- 54% מאוכלוסיית יוצאי העדה המועמדת לגיוס, אחוז הגבוה בהרבה משיעורם באוכלוסייה. גם נתון זה מצביע על נכונותם של המעמדים לשירות צבאי (מלשבי"ם) להתקבל למסגרת הכנה לשירות. משיחה עם ראש מדור שילוב יוצאי אתיופיה (מדור שי"א) עולה כי חיילים וחיילות בוגרי המכינות אינם מעמדים לקורס אמיר, וממילא מקבלים תפקידים איכותיים יותר ובאופן כללי מסיימים שירות משמעותי בצה"ל. רמ"ד שיא טוענת כי ראשי המכינות הקיימות אינם מתאמצים לגייס את בני העדה למכינות וישנה רק מכינה אחת המיועדת לבני העדה מכינת "ימין אורד". לפי נתוני מכינת ימין אורד, 80% מבוגרי המכינה יוצאי העדה שולבו בתפקידים קרביים בצה"ל. נראה ששנת ההכנה במסגרת חוץ-צבאית, אשר משלבת הקניית ידע והכנה מנטלית לשירות ביחד עם פיתוח מנהיגות, ויצירת תהליכי גיבוש זהות מאפשרת לבני הנוער להגיע לשירות הצבאי מוכנים יותר לשירות ובכך מקלה על ההלם הראשוני במפגש עם הצבא.

נוסף על מענים אלה, תנועת "אחריי!" מפעילה את תכנית "אחריי! לדרך" אשר משלבת את בני העדה במסגרות הכנה לצה"ל בגילאים יא' – יב'. "אחריי!" משלבת כיום כ- 600 מבני העדה בפעילות רציפה בשעות אחה"צ. בנוסף עמותת "זינוק בעלייה" מלווה את המלשבי"ם בני העדה (כ- 50% מהם) במהלך תהליך המיון לצה"ל

⁵ דוח מכון המחקר והמידע של הכנסת "השתלבות יוצאי אתיופיה בצה"ל", נובמבר 2011

ומטרתה לשפר את ההכנה לגיוס, ללוות במהלך השירות ולהכין לקראת שחרור. תכניות אלה מסייעות במידה מסוימת להכין את הנערים והנערות לשירות, אולם הן מתמקדות בתקופת גיל התיכון ואינן אינטנסיביות ברמה הנדרשת על מנת לייצר תהליך חינוכי מעמיק.

הגדרת הבעיה:

החילים והחיילות יוצאי העדה אשר חשים מנוכרים מהחברה הישראלית, ובתחתית הסולם החברתי מגיעים לצה"ל וחווים הלם כתוצאה מהשילוב האינטנסיבי עם יתר החברה הישראלית. השירות הצבאי יכול להוות נקודת מפנה עבור הנערים והנערות אולם נדרשת הכנה אינטנסיבית לשירות צבאי טרם הכניסה לצה"ל. לפיכך הגדרת הבעיה היא היעדר הכנה לשירות צבאי לבני ולבנות העדה הגורם לחוסר בשלות בגיוס.

חלופות מוצעות

כלל החלופות המוצעות הינן ממשפחת "תכניות הכנה לשירות" אשר מאפשרת לכל חניך בן העדה לעבור תקופת הכנה משמעותית ומעמיקה. ההכנה מסייעת לנערים ולנערות לרכוש ידע לקראת הגיוס, וכן לעבור תהליך חינוכי אישי ביחד עם פיתוח כישורים ומתן כלים להתמודדות עם השירות.

חלופה א': "למכינות ברעל!"

ראצינל החלופה הזו הינו להשתמש בפלטפורמות הכנה לשירות קיימות ואיכותיות על מנת לשפר את מוכנות יוצאי האתיופיה לקראת גיוס. כיום פועלות בארץ כ- 40 מכינות קדם צבאיות המחנכות למעלה מ- 2400 חניכים וחניכות מידי שנה. מפעל המכינות הינו מפעל משגשג, הפועל בחסות ובמימון גבוה של המדינה. מתוך ההבנה שמכינות קד"צ הינן מסגרות חינוכיות איכותיות, והצוות המדריך הינו מיומן ורב יכולת החלופה הזו מציעה לתמרץ את המכינות הקד"צ לקבל לשורותיהן יותר מבני העדה האתיופית, וכן להעניק מלגה לחניכים המצטרפים למכינה. היתרון בחלופה זו הוא שהיא מציעה שילוב של המלשב"ים במסגרת הטרוגנית, מסגרת כזו היא בעלת ערך בפני עצמה שכן היא איננה מבדלת אלא משלבת.

כבר היום שיעור החניכים בני העדה במכינות עומד על 4%, שיעור הגבוה בהרבה משיעורם באוכלוסייה. נתון זה עומד בהלימה לנתוני המוטיבציה לשירות, והרצון לקבלת הכנה לשירות שהוצגו ברקע. ההשתתפות במכינות לרוב עולה שכר לימוד חודשי הנע בין 500-1300 ₪ לחודש⁶. החלופה מציעה כי כל חניך/ה יוצא אתיופיה יקבל מלגה בגובה 5000 ₪ לשנה, על מנת להשתתף בעלות שכ"ל חודשי, ובכך לצמצם את החסם הכלכלי המונע את השתתפות החניכים במסגרות.

תקצוב המכינות כיום נעשה לפי מפתח תקצוב לחניך, העומד על – 22,000 ₪ לחניך לשנה. ע"פ הצעה זו, ההשתתפות של המדינה לשילוב חניך יוצא אתיופיה תעלה ל- 27,000 ₪, כלומר תוספת של 5000 ₪ לחניך. הקצאת מכסות דחיית השירות למכינות הקד"צ נעשית באמצעות צה"ל ולכן הצבא יכול גם לשלוט על כמות המכסות המוקצבות למכינות השונות ולתמהיל החניכים שישתתפו בהן. התמרוץ הכספי יביא לכך שהמכינות יחזרו בעצמן אחרי החניכים יוצאי העדה. בנוסף, כיום המכינות מפוקחות ע"י משרד הביטחון, ובמסגרת הפיקוח יידרשו המכינות להגיש תכניות לשילוב החניכים יוצאי העדה במסגרת.

כיום ישנם כ- 2,400 חניכים וחניכות המשולבים במסגרות של מכינות בכל הארץ, באמצעות התמרוץ ההערכה היא שכ- 500 מלשב"ים יוצאי אתיופיה ישתתפו בתכנית. לפיכך סך העלות המוערכת למדינה: 5,000,000 ₪.

⁶ מתוך דוח של המממ – "מכינות קדם צבאיות", מסמך עדכון 2008.

חלופה ב': הכנה ליד הבית

הרציונאל של החלופה הזו הינו להציע תכניות הכנה לשירות בשכונות ובערים למשך 6-7 חודשים (עד הגיוס), התכניות יכללו תכני הכנה לשירות ותהליך חינוכי ארוך טווח אשר יעסוק בתכני זהות ודימוי עצמי.

חלופה זו לוקחת בחשבון את הרקע הסוציו-אקונומי הנמוך ממנו מגיעים חיילים בני העדה האתיופית. לפי נתוני אכ"א 65% מהחיילים בני העדה נמצאים בסטאטוס של זכאי סיוע כלכלי מצה"ל. נתון זה מעיד על הקושי הכלכלי שבו שרויים בני נוער אלה ועל הצורך לעבוד ולסייע לבית. לפיכך, מוצע להקים מערך של תכניות הכנה יומיות (ללא לינה), שנמצאות בעיר המגורים של הנוער, והמשלבת עבודה ביחד עם פעילות בתכנית. ישנן 2 מכינות במודל הזה כיום בארץ, הן אינן מוכוונות לנוער יוצא העדה, אולם בהחלט נותנות מענה לבני נוער שמעדיפים שלא לעזוב את הבית ומבקשים להמשיך לתרום לו. באחד הפיילוטים שנערך לתכנית זו בירושלים שיעור העולים יוצאי אתיופיה עמד על כ- 40% מהמשתתפים.

התכנית תנוהל ע"י שיתוף של צה"ל ושל ארגוני המגזר השלישי שכבר עתה פועלים על מנת לקיים את התכנית. תכני התכנית יהיו תכני הכנה לשירות הכוללים הכרות עם צה"ל, תפקידים, מסלולי שירות וכד' ביחד עם תכנים חינוכיים העוסקים בזהות אישית וקבוצתית והקניית כישורים להתמודדות עם קשיים בעת השירות. התהליך יעשה בקבוצה, ביחד עם ליווי אישי מקביל.

אוכלוסיית העולים בני העדה האתיופית מתגוררים בצורה מרוכזת ב- 14 יישובים בארץ⁷, לפיכך יידרש להקים לכל היותר 14 תכנית הכנה ברחבי הארץ ובכך המענה לבני העדה יהיה רחב ויאפשר קליטה של מלשבי"ים רבים להשתלב בתכנית. התכניות ייערכו במתנס"ים או במבנים ציבוריים שיוקצו במסגרת השכונתית/ עירונית והתכנית תופעל ע"י אחת מהעמותות שעוסקות בנושא. העמותה/ עמותות המתאימות ייבחרו במסגרת מכרז שיפורסם ע"י משרד הבטחון ויכלול קריטריונים מתאימים. בין הקריטריונים תהיה חובת מינימום משתתפים, מסגרת שעות לימוד, ביקורים במחנות צבאיים שונים, תכני הכנה לשירות וכד'.

ההערכה היא שכ- 1000 נערים ונערות ישתלבו בתכניות (כ- 70 חניכים לתכנית), כמחצית מהמלשבי"ים.

עלות כל מכינה כ- 400,000 ₪, כיוון שהמיזם ינוהל במשותף עם ארגוני מגזר שלישי, אשר פועלים במסגרת ההכנות לשירות לבני העדה ממילא, תידרש השתתפות מהם בגובה של 40% מעלות המכינה (ארגוני המגזר השלישי מגייסים תמיכה מקרנות וכספי פילנתרופיה מחו"ל ומהארץ לצורך פרויקטים לישראלים יוצאי אתיופיה). סה"כ עלות מוערכת מכספי המדינה: 3,360,000 ₪.

⁷ תוצאה של מדיניות הקליטה והיישוב של העולים, מתוך "דפוס מגורים בקרב עולי אתיופיה" שרון הורנשיין ועוז אלמוג <http://www.peopleil.org/details.aspx?itemID=7653>

חלופה ג': "מנטורים": תכנית ליווי אישית של כל חניך עם מנטור מתוך צה"ל לליווי אישי והכנה לשירות.

דרך נוספת לייצר תהליך הכנה לקראת שירות הינה באמצעות תכנית "מנטורים". הרעיון העומד בסיס התכנית הינו ליווי אישי של כל מלש"ב יוצא/ת אתיופיה ע"י קצין/ה מצה"ל, הנמצאים במהלך שירותם. הליווי יהיה נוסף על תפקיד, וייעשה ע"י קצינים המשרתים בצה"ל, המתאימים לכך שייבחרו ע"י מדור שי"א (למשל, קצינים מחיל חינוך).

הליווי האישי יכלול פגישות אחת לחודש, ליווי לצו ראשון, ביקור בית, שיחות אודות הצבא, השתתפות ביחד בפעילויות הכנה לשירות במסגרת הצבא, ביקור בבסיסים וכו'. התכנית תהיה מנוהלת ע"י מדור שי"א הקיים בצה"ל ו"תשדך" לכל מלש"ב שנה לפני גיוסו "מנטור" מתאים. המדור יזום פלטפורמה לפגישות וכשיר את המנטורים בדבר הליווי הנכון והמענים שעליהם לספק לחניכים. תהיה עדיפות שהמנטורים יהיו מתוך בני/נות העדה המתאימים למשימה על מנת להקל על בניית הקשר האישי.

היתרון בחלופה זו היא שהיא מאפשרת פוטנציאל משתתפים גבוה לעומת יתר החלופות. יתרון נוסף הוא הקשר האישי שיש לו פוטנציאל להמשיך גם במהלך השירות הצבאי וגם אחריו.

לצורך ריכוז התכנית וניהולה צה"ל יקצה 2 קצינים ו- 2 חיילים, בנוסף קיימות עלויות לימי השיא והסדנאות. סך העלות מוערכת בסך של 1,250,000 ₪ לשנה.

קריטריונים לבחינת החלופות:

לשם השוואה בין החלופות ובחירת הטובה שבהן, נקבעו חמישה קריטריונים כאשר כל קריטריון קיבל משקל שונה בהערכת החלופות (כל החלופות קיבלו ניקוד מ- 1-7 וזאת על מנת לתת הפרש מספיק גדול שיבטא את הפער בהערכה שכל חלופה מקבלת לפי כל קריטריון):

הקריטריון המשמעותי הראשון הינו מידת **הישימות** של החלופה (משקלו 30%). כאשר הכוונה היא לישימות מעשית ופוליטית גם יחד. על מנת שחלופה תוכל להיות ישימה מבחינה מעשית היא צריכה להיות קלה ליישום ולתפעול עבור צה"ל והגורמים המעורבים ביישום כל חלופה, ומבחינה פוליטית היא צריכה לעורר כמה שפחות התנגדות של שחקני וטו. חלופת "המנטורים" קיבלה את הציון הגבוה ביותר כיוון שהיא הישימה ביותר. חלופה זו איננה דורשת התערבות של שחקנים נוספים ומנוהלת באופן פנימי ע"י צה"ל. לאחריה חלופת "הכנה

ליד הבית" היא הישימה יותר כיוון שיש לצה"ל ולארגוני המגזר השלישי אינטרס משותף, וכן שיתופי פעולה בין הארגונים הללו קיימים ממילא. החלופה הכי פחות ישימה היא חלופת "למכינות ברעל!" כיוון שהיא מערבת בתוכה שחקנים נוספים, ביניהם משרד החינוך המתקצב את המכינות, פרום ראשי המכינות הקדם צבאיות, צה"ל ומשרד הביטחון המופקדים על אישורי דחיית שירות למלשבי"ם (מכסת אישורי דחיית שירות מוגבלת ומידי שנה נערך מו"מ בין משרד הביטחון למכינות על מנת להגדיל את המכסה). למרות שלא צפוי שגורם אחד יתנגד במיוחד לחלופה, עצם הצורך לשתף מספר גורמים מקטין את הישימות.

הקריטריון המשמעותי הבא הינו **האפקטיביות** (משקלו 30%): עד כמה החלופה משפרת את המוכנות והבשלות לשירות הצבאי. ככל שהמלש"ב יגיע בשל ומוכן לשירות הצבאי, כך צפוי שהוא ישתלב בצורה טובה יותר בצה"ל ובכך יצומצמו התופעות הבלתי רצויות שהוצגו לעיל, בייחוד הנשירה והכליאה. החלופה שקיבלה את הציון הגבוה ביותר בקריטריון זה הינה חלופת "הכנה ליד הבית". חלופה זו מאפשרת לערוך תהליך מעמיק העוסק באופן ספציפי בקשיים של יוצאי אתיופיה בצה"ל, ומשך התכנית ומידת החשיפה של החניך לתכנים הינה אינטנסיבית יחסית ולכן האפקטיביות המוערכת הינה גבוהה. לאחריה, חלופת "למכינות ברעל" היא האפקטיבית יותר כיוון שגם חלופה זו מציעה תהליך ארוך טווח ומעמיק, אולם לא תעסוק באופן ישיר בסוגיות השילוב של בני העדה. החלופה שקיבלה את הציון הנמוך ביותר היא חלופת המנטורים. הסיבה היא שחלופה זו היא הכי פחות אינטנסיבית, והמפגש של החניך עם המנטור הוא אחת לתקופה ולכן היכולת לייצר תהליך מעמיק קטנה.

הקריטריון הבא הוא קריטריון העלות (משקלו 20%): החלופה היקרה ביותר ליישום היא חלופת "למכינות ברעל" שעלותה מוערכת ב- 5,000,000 ₪, החלופה הזולה יותר היא חלופת "הכנה ליד הבית" שעלותה מוערכת ב- 3,360,000 ₪, והחלופה הזולה ביותר היא חלופת ה"מנטורים" שעלותה מוערכת ב- 1,250,000 ₪ (ר' נספח עלויות).

הקריטריון השלישי בחשיבותו הינו מידת ההיענות של המלשבי"ם לחלופה (משקלו 10%): ככל שהחלופה נותנת מענה למספר רב יותר של חניכים כך מידת ההיענות גדולה. החלופה שקיבלה את הציון הגבוה ביותר בקריטריון זה היא חלופת "המנטורים". כיוון שהעלות נמוכה ניתן לאתר מנטור לכל מלש"ב, וכן העצימות הנמוכה ולא דורשת מאמץ רב מידי מצידו של החניך. החלופה הזו גם מאפשרת למלשבי"ם לעבוד במקביל (שכן כפי שהוצג ברקע מצבם הסוציו אקונומי של המלשבי"ם יוצאי אתיופיה נמוך יחסית) ולכן לא מציבה חסמים כלכליים. החלופה שקיבלה את הציון הגבוה הבא היא חלופת "הכנה ליד הבית". חלופה זו לא מאמצת את החניכים לעזוב את ביתם ומאפשרת לעבוד במקביל לתכני התכנית. בנוסף, היא לא מרתיעה כיוון שהיא מיועדת ליוצאי אתיופיה ולא מייצרת שילוב עם חניכים אחרים, דבר שעלול לייצר חסם. החלופה שקבלה את

הציון הנמוך ביותר בקריטריון ההיענות היא חלופת "למכינה ברעל!". חלופה זו מוגבלת כיוון שהיצע המכינות מוגבל, היצע המכסות לדחיית שירות מוגבל וכן למרות שתינתן מלגה לחניכים ייתכן שהם יאלצו להשתתף בעלויות כיוון שהמלגה לא מכסה את שכר הלימוד לכל המכינות.

הקריטריון האחרון הוא קריטריון ההשפעה החיצונית של החלופה (משקלו 10%): קריטריון זה לוקח בחשבון את התוצאות ארוכות הטווח ברמת השירות של החניכים, ובוחר עד כמה החלופות יסייעו לחיילים להתקדם בשירותם הצבאי. הקידום לפיקוד ולקצונה כמסלולי המשך יכול להגדיל את הסיכוי לחוויה חיובית בשירות הצבאי ובכך להגדיל את הסיכוי להשתלבות מיטבית גם בחברה לאחר השירות. החלופה שקיבלה את הציון הגבוה ביותר ע"פ קריטריון זה הינה חלופת "למכינה ברעל!". הסיבה היא שהמכינות הקד"צ עוסקות במידה רבה בתכני הכשרה למנהיגות, ובמספר סקרים ומחקרים נמצא שיוצאי המכינות הקד"צ מגיעים לשיעורים גבוהים של מיצוי לפיקוד ולקצונה לעומת יתר האוכלוסייה⁸. החלופה הבאה היא חלופת ה"הכנה ליד הבית" כיוון שתכנית זו מאפשרת חשיפה לתכנים רבים, ועבודה על הורדת חסמים בעת השירות ולכן מגדילה את הסיכוי לשירות איכותי ולקידום. החלופה שקבלה את הציון הנמוך ביותר בקריטריון זה היא חלופת "המנטורים". כיוון שמידת החשיפה לתכנים בחלופה זו, ומידת הכלים הניתנים מועטה יהיה קשה לסייע לחניך לקבל כלים שיסייעו לו להתקדם לפיקוד ולקצונה.

⁸ מתוך דוח של מכון המחקר והמידע של הכנסת "מכינות קדם צבאיות" מסמך עדכון.

סיכום השפעת הקריטריונים לבחינת החלופות:

להלן טבלה המרכזת את הערכת החלופות לפי הקריטריונים השונים. על בסיס הדיון והשיקולים שהוצגו עד כה הוענק לכל חלופה ציון בכל קטגוריה ושוקללו לפי המשקולות ציון כולל:

מנטורים	הכנה ליד הבית	למכינה ברעל	משקל	
7.00	5.00	4.00	30%	ישימות
4.00	7.00	6.00	30%	אפקטיביות
6.00	4.00	2.00	20%	עלות
3.00	7.00	3.00	10%	מידת ההענות לחלופה
2.00	4.00	7.00	10%	השפעה חיובית חיונית של החלופה על השירות
5.00	5.50	4.40	100%	סה"כ

המלצת המדיניות:

מהערכת החלופות שנעשתה עולה שחלופת "הכנה ליד הבית" היא החלופה הנבחרת. חלופה זו ממלאת באופן המקסימלי אחר הצורך לתת מענה מכין למלשבי"ם יוצאי אתיופיה. החלופה מאפשרת להגיע לחלק גדול מהמלשבי"ם, לייצר תהליך חינוכי ארוך טווח שהוא אינטנסיבי מחד, אך לא תובעני מאידך ולא מייצר חסמים של עזיבת הבית וקושי כלכלי בהיעדר יכולת לעבוד. בנוסף, החלופה הזו ישימה יחסית כיוון שהיא לא משלבת מספר גדול מידי של גורמים ולא צפויה ליצור התנגדויות. לבסוף העלות של החלופה אינה גבוהה מידי ובשילוב מימון של הגופים המבצעים לא תדרוש הקצאת משאבים גבוהה מידי. פיילוט אחד של התכנית כבר התקיים בירושלים, ולמרות שלא יועד כתכנית ייחודית ליוצאי אתיופיה, שיעור גדול של יוצאי אתיופיה (כ- 40%) השתתפו בו, תוצאותיו לשלב זה מרשימות.

רשימת מקורות :

אתרי אינטרנט:

אתר משרד החינוך "מכינות קדם צבאיות":

http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mechinot_Kdam/Odot/skira.htm

אתר אגף כח אדם בצה"ל: <http://www.aka.idf.il/Main/Home/default.aspx>

אתר "אחריי!": <http://www.aharai.org.il/>

אתר "זינוק בעלייה": <http://www.aluma.org.il/?categoryid=177>

אתר "עולים ביחד": <http://www.olim-beyahad.org.il/he/>

דוחות:

דוח ממרכז המחקר והמידע של הכנסת "השתלבות יוצאי אתיופיה בצה"ל" (2011)

דוח ממרכז המחקר והמידע של הכנסת "מכינות קדם צבאיות – מסמך עדכון" (2008)

דוח מעקב שני מאירס-גוינט-מכון ברוקדייל והמשרד לקליטת עלייה: ביצוע תכנית החומש לשיפור קליטת יוצאי אתיופיה 2008-2010. (ינואר 2012).

דוח מבקר המדינה "היבטים בקידום שילובם של יוצאי אתיופיה - פגמים מהותיים בניהול תכנית לאומית" (מאי 2013).

מחקרים וסקרים:

המשרד לקליטת העלייה, מאירס-גוינט-מכון ברוקדייל, מרכז אנגלברג לילדים ולנוער, "בני נוער עולים בישראל-תמונת מצב עדכנית", פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי, דגנית לוי, וציסלב קונסטנטינוב, יולי 2010.

מאירס-גוינט-מכון ברוקדייל "עולי אתיופיה בצמתי מעבר: משוחררי צה"ל שלא השתלבו בלימודי המשל". שרית אלנבוגן פרנקוביץ, רות לוי. פברואר 1997.

מאירס-גוינט-מכון ברוקדייל "בני נוער יוצאי אתיופיה ויוצאי ברית המועצות לשעבר: עולים ובני עולים – דמיון ושוני". פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי, שרון עמיאל דגנית לוי, וציסלב קונסטנטינוב. נובמבר 2012.

מלכה שבתאי (1999), "הכי אחיי" – מסע הזהות של חיילים עולים מאתיופיה. גומא – סדרת ספרי מדע ומחקר.

פגישות:

סא"ל רז קרני – מפקד בסיס מחו"ה אלון בצה"ל, ואחראי על קורס "אמיר".

רס"ן הילה הלפרין – ראש מדור שיי"א בצה"ל

עינה נגרי – מנהלת תחום ליווי חיילים בצה"ל עבור עמותת "אחריי!"

הלל שלו – מנהל תכנית "אחריי! לדרך" של עמותת "אחריי!", אחראי על תכניות הכנה לשירות ליוצאי אתיופיה

ניר פאל – מנכ"ל "זינוק בעלייה", תכנית ליווי יוצאי אתיופיה לקראת שירות משמעותי.

ענת שטיינר – מכינת "ימין אורד" – מכינה קדם צבאית לעולים

נספח 1: הסברים על תמחור החלופות

תמחור חלופת "למכינה ברעל!":

עלות מלגה לחניך 5000 ₪.

תוספת חניך יוצאי אתיופיה למכינה 5000 ₪.

סה"כ עלות לחניך משתתף 10,000 ₪.

מתוך 2000 מלש"בים לשנתון, צפי של כ- 500 משתתפים (פי 5 מהקיים היום).

סה"כ עלות $500 \times 10,000 = 5,000,000$ ₪.

תמחור חלופת "הכנה ליד הבית":

התכנית תוקם בכל אחת מ- 14 הערים/ שכונות שבהן שיעור בני העדה הוא גבוה במיוחד. ערים/ שכונות אלה מוקדו בתכנית החומש שנקבעה למען שיפור קליטת יוצאי אתיופיה ב- 2008 (ראה ברשימת המקורות). ערים/ שכונות אלה הן: רחובות, קרית מלאכי, נתניה (2 תכניות נדרשות בשתי שכונות), עפולה, אשקלון, אשדוד (2 תכניות בשתי שכונות), רמלה, חדרה, בית שמש, אשדוד.

לא יידרשו הוצאות קבועות חד פעמיות כיוון שהתכניות ייערכו במתנס"ים או במנהלים קהילתיים בשכונה, באיזורים שיתאפשר צה"ל יעמיד ממתקניו בעלי אופי אזרחי.

להלן חישוב העלות לתכנית אחת:

צוות	כמות / משתתפים	סה"כ לשנה (₪)
ראש תכנית	מנהל/ת לתכנית, 8 חודשי העסקה	64,000
מדריכים	שלושה מדריכים בחצי משרה, 8 חודשים	120,000
ציוד, דפוס, הפעלה		20,000
מזון	70 חניכים במכינה + 4 אנשי צוות. 2 ארוחות ליום, 3 ימים לשבוע	126,000

72,000	2 ימי טיול לחודש, הסעות, מזון	ימי שיא וטיולים
4,000	סדנאות העצמה אישית, תמיכה וטיפול נפשי. הקצאה של 20 שעות לתכנית בעלות של 200 ₪ לשעה	הרצאות מגורמים חיצוניים
406,000	סה"כ	

עלות 14 תכניות 5,684,000 ₪. כיוון שישנן עמותות שכבר החלו בהפעלת התכניות הללו לאוכלוסיות אחרות, ניכר שארגונים אלה מעוניינים ומסוגלים לגייס תמיכה ממקורות פילנתרופיה לצורך המיזם ולכן המדינה תישא בעלויות עד – 60% מגובה העלות, והארגון המפעיל יביא איתו 40% נוספים. צורת ההתקשרות תהיה במכרז. סה"כ עלות מוערכת למדינה 3,410,400 ₪.

תמחור חלופת "המנטורים":

חלופה זו כרוכה בהגדלת צוות מדור שי"א (שילוב יוצאי אתיופיה) על מנת לאפשר ריכוז וניהול התכנית. בנוסף, קיימות הוצאות על פעילויות וימי שיא שייערכו על מנת להעשיר את התכנית ולייצר פלטפורמה למפגש בין המנטורים לבין המלשבי"ים. להלן החישוב:

עלות שנתית	כמות / משתתפים	סעיף
300,000	1.00	קצין רס"ן
150,000	1.00	קצין סג"ם
20,000	2.00	חיילים בשירות חובה
765,000	3000 משתתפים (1500 מנטורים, 1500 מלשבי"ים), כולל הסעות, מזון (25 ₪ מזון ליום לאדם), 3000 ₪ ליום הסעה, 3 ימי שיא	3 ימי שיא וביקורים בבסיסים
1,235,000	סה"כ	

